

CORNELIA-NELI DODAN

CORNELIA-NELI DODAN

***STILISTICA CREAȚIEI MUZICALE
DIN ROMANTISM PÂNĂ
ÎN CONTEMPORANEITATE***

Volumul II

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2022**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. habil. Eugen-Petre SANDU

Conf. univ. dr. Elmira SEBAT

Copyright © 2022 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DODAN, CORNELIA NELI

Stilistica creației muzicale / Cornelia-Neli Dodan. - Craiova :
Universitaria, 2021-

vol.

ISMN 979-0-9009924-3-7

Vol. 2 : Din romantism până în contemporaneitate. - 2022. - Conține
bibliografie. - ISMN 979-0-9009924-7-5 ISBN 978-606-14-1820-6

78

© 2022 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Capitolul I

STILUL MUZICII ROMANTICE

(Sec. XIX)

Cuvântul „romantism” provine din limba franceză *romanesque*, ceea ce înseamnă visător, termenul desemnând la bază o noțiune estetică în evoluția artelor, ce introduce trăirea umană, predispoziția pentru liric, pasional, fantastic, melancolic și deține un dramatism aparte.

Romantismul, unul dintre cele mai complexe stiluri, dar și o perioadă culturală, a apărut odată cu mișcarea anarhic-literară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, „Sturm und Drang”, ceea ce vrea să spună contra rigidității canoanelor și formelor clasice, unde se promovează ideea de geniu. Astfel, romantismul este o mișcare cultural-artistică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca apariție, și se întinde pe tot parcursul secolului al XIX-lea, ajungând până la aproximativ jumătatea secolului al XX-lea, în Europa.

Caracteristici ale epocii romantice sunt următoarele:

- căderea normelor stricte ale clasicismului și crearea a noi șabloane cu o notă de lirism și subiectivism, manifestându-se mai întâi în literatură (Jean Jaques Rousseau, Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller etc.), unde se promovează tema eliberării individului, accentuarea subiectivismului, a trăirilor individuale în fața naturii, a unei lumi noi, de vis, chiar ireală, deci cumva utopică;
- cultivarea sensibilității, lirismului și sentimentalismului, concomitent cu afirmarea eului individual și național: varietate și inedit;

- afirmarea principiului unității și sintezei artelor, precum și dezvoltarea arbitrară a arhitecturilor aproape perfecte;
- tematica aleasă: mitologia greacă, trecutul istoric, incursiunii orientale și medievale;
- deschiderea drumului către programatism (în muzică), romantismul fiind deci, o atitudine spirituală, în fond.

Stilul romantic e delimitat de 3 perioade distincte:

1. ROMANTISMUL TIMPURIU (1800-1830): îmbinarea de elemente stilistice clasice, ca fond stilistic, cu o notă mai exagerată de expresivitate, lirism, subiectivism și programatism (legătura strânsă cu literatura: muzică și poezie).

Reprezentanții sunt: *Ludwig van Beethoven, Carl Maria von Weber și Franz Schubert* (supradenumiți în historia muzicii „cei trei mari”).

2. ROMANTISMUL DEZVOLTAT (1830-1880): desăvârșirea noului stil caracteristic epocii, bazat pe diversificare, reapariția modalismului (medieval/bisericesc și folcloric), redimensionarea arhitecturilor sonore, utilizarea cromatismelor și stabilizarea ritmurilor, precum și o mare diversitate de melodii și cânturi naționale specifice, apariția acordurilor de undecimă și rezolvării ale acord de nonă cu multe licențe în armonie; în polifonie apar cromatisme integrate și reactualizarea verticalității; dinamica se amplifică foarte mult, iar în agogică (schimbarea mișcării) se dezvoltă mult modificările tempoului, frecvente de indicații de schimbare a tempoului, răriră sau accelerarea discursului muzical, înmulțindu-se termenii muzicali;

în arhitecturi, primii romantici dezvoltă formele clasice în funcție de perioada ce îi corespunde fiecăruia, iar mai apoi apar noi forme și genuri muzicale.

Aici, compozitorii se împart în 2 categorii:

- a) *tradiționalii*: **Franz Schubert, Robert Schumann, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Frederic Chopin, Franz Liszt, Giuseppe Verdi, Richard Wagner;**
- b) *cei diferiți ca limbaj muzical*: **Cesar Franck, Eduard Lalo, Johannes Brahms, Piotr Ilici Ceaikovski.**

Mai mult, apar și **școlile naționale** reprezentate de: Rusia, Țările Nordice, Spania, Cehia, Italia, Franța, printre cele se maximă importanță.

3. ROMANTISMUL TÂRZIU (1880-1910): tendința de depășire a stereotipilor (a obișnuitului, a rutinei), aceasta fiind reprezentată de filonul romantic germano-austriac, ce conturează 2 direcții stilistice (vizează mai mult compozitorii post-romantici), după cum urmează:

- a) *prima direcție* se ocupă cu hipertrofierea dimensiunilor discursului musical și aici reprezentanți de seamă sunt: **Anton Bruckner, Gustave Mahler, Hugo Wolf și Richard Strauss;**
- b) *a doua direcție* promovează neoclasicismul, fiind o altă atitudine romantică ce este adoptată de către compozitorii: **Johannes Brahms, Max Reger și Richard Strauss.**

Astfel, în ultima perioadă are loc fenomenul de extindere a anumitor forme muzicale, precum forma de sonată, care se extinde la trei teme (tip Bruckner) sau apar noi forme, prin prezența programatismului, ca cele de lied-rondo, poeme simfonice (la compozitori ca Franz Liszt sau Richard Strauss), lied simfonic (la Mahler), opera (la Verdi și Donizetti).

Tot așa, se promovează și alte concepte de forme, precum formele muzicale instrumentale fără program sau cunoscute și sub denumirea de muzică abstractă; din acestea fac parte: sonata, muzica de cameră, simfonia (cu multiple libertăți de desfășurare, ori sonate fără dezvoltări) etc.

În ceea ce privește aparatul orchestral, acesta e menționat în limitele orchestrei clasice, la început, însă va lua amploare puțin câte puțin, semnalând cazul simfoniei cu o mie de instrumente a lui Gustave Mahler; de menționat și faptul că Beethoven introdusese deja contrabasul cu cinci corzi și apar alte instrumente precum: harpa, cornul englez, tobele wagneriene etc.

În paralel cu mișcarea romantică se dezvoltă și alte tendințe (de continuare), denumite neoromantice, care pleacă de la modernizarea și contemporanizarea muzicii și dau naștere: impresionismului, verismului, expresionismului, atonalismului și dodecaofonismului, direcții și orientări futuriste, particularități modalo-folcloristice și alte tendințe.

Romantismul, plecând de la Simfonia a IX-a de Beethoven, ca tendință de emancipare, poetizare muzicală și proiectare a ei ca artă a viitorului, se va desfășura pe 2 planuri:

- **VOCAL** – în genuri ca: lied, operă, oratoriu, cantată, misă, recviem;
- **INSTRUMENTAL** – în muzică camerală, concertantă și simfonică.

Vom analiza dimensiunile stilistice, în continuare, ale fiecărui stil muzical.

A) STILUL MUZICII VOCALE

Aici se observă predilecția fiecărei țări ce aportă o cultură interesată pe valorile muzicii vocale, către diverse maniere de cânt, implicit forme și

genuri muzicale, precum: liedul în Germania, chansonul în Franța și romanța în Rusia.

Totuși, cele două genuri muzicale preponderente romantice sunt: LIEDUL și OPERA.

Parametrii muzicali

Melodia: cantabilitate lirică, melodii pline de patos, cromatismele pătrund ușor-ușor pe tot parcursul perioadei romantice, de la Schubert și Schumann până la Wagner și Mahler; apar noi intonații bazate pe arhetipuri; există o multitudine de motive folclorice și o complexitate a nuanțelor trăirilor psiho-sufletești ale eroilor (ca expresie dramatică, în fond romantică).

Există 4 maniere stilistice vocale:

- a) **italiană** - canzoneta napolitană e un punct de plecare pentru lirismul tenorului și al registrului grav feminin;
- b) **germană** - liedul e preluat în operă, astfel făcându-se sinteza între cântecul tradițional și cel modern, prin relația text- muzică, cu multă forță sau dramatism, unde au loc culminații în registrul acut, desfășurări continue (leit-motivele wagneriene) ori ambitusuri foarte mari;
- c) **franceză** - romanță sau operă, sunt două genuri de mare finețe, artificiozitate și virtuozitate coloristică, ajungându-se până la stilul „grand”, cu efecte cvasitonale, sentimentale și lente;
- d) **rusă** - specificul național popular rus și oriental cu iz modal și motive repetate simetric.

Ritmul: complicarea formulelor ritmice, spargerea cadrului metric uniform (pentru prima oară de către Frederic Chopin); există structuri

folclorice și ritmuri caracteristice pieselor de gen, tot așa, păstrarea alternanței thesis-arsis, sub o mare varietate de formule ritmice.

Armonia: rămasă exclusiv diatonică la început, ea va evolua pe două trasee principale:

a) *cel al organizării tonalismului tradițional germano-austriac* (evoluție spre stilul atonal): folosirea acordului de septimă de dominantă și al celui micșorat cu septimă micșorată, cel de nonă sau „acordul romanticilor”, cum i se mai spune, cu utilizarea dominantei, a cromatismelor gândite ca note de pasaj, apogiaturi, modulații frecvente din ce în ce mai îndepărtate (diatonice, cromatice și enarmonice) până la atingerea momentelor atonale;

b) *cel ce urmează traseul modalismului din spațiul extra-german:* bazat pe structuri modale oferite de melosul folcloric (primii compozitori fiind Chopin, Liszt, Berlioz, Saint-Saens și Faure); în final se va ajunge la o mixtură tono-modală.

Polifonia: cu predilecție omofonă, bazată pe principiul monodiei acompaniate (filiația polifonică palestrino-bachiană); totuși, polifonia romantică ocupă un loc secundar (pseudopolifonie), rezultată din rezolvarea în lanț a sensibilelor, din pricina opozițiilor tematice de tip romantic și lărgirea tonalității prin cromatizare, denumindu-se „contrapunct de circumstanță”.

Dinamica: are loc îmbogățirea considerabilă a paletei de nuanțe de la *pppp* până la *ffff*, în crescendo și decrescendo gradat; se adaugă nuanțe contrastante (*sf, sfz, f/p, fz, sf/p, rf.*) și implicații timbrice (*una corda, con sord, tutti* etc).

Agogica: se scrie în limba italiană, în general, apoi în limba germană și rusă, ba chiar în franceză; astfel, se întâlnesc denumiri: de tempo (*Lento*, *Allegro*, *Adagio* ș.a.), de schimbare (*rall.*, *allarg.* ș.a.), de revenire (*a tempo*, *poi Coda* ș.a.) etc.

Arhitecturi muzicale vocale:

- a) *Liedul*: original, cântec vocal din Evul Mediu, acompaniat de lăută, care apare și în epoca preclasică și clasică sub denumirea de „arie” (de exemplu, în clasicism, Mozart precede arii pentru voce și pian). În romantism, Franz Schubert este creatorul liedului romantic (de la forma liedului simplu și dezvoltat până la atingerea tendinței de simfonizare a liedului, la Gustave Mahler și Hugo Wolf).
- b) *Opera*: cu o lungă tradiție în Italia și Franța, apare și în Germania, astfel creându-se trei maniere stilistice operistice. Structura sa în romantism este următoarea: uvertură (tip rapsodie/fantezie simfonică – la francezi cunoscută prin mișcările lent-repede și în forma clasică apare în cinci secțiuni, cinci acte, zece tablouri sau scene și numere, la început fiind separate, apoi ajungându-se la discursul muzical continuu (tip wagnerian)).

Opera pleacă de la forma sa tradițională, modificându-se pe parcurs până la Wagner (leit-motive).

Celelalte forme și genuri muzicale: oratoriul, motetul, missa și recviemul nu aduc prea multe noutăți la romantici.

B) STILUL MUZICII INSTRUMENTALE

De-a lungul epocii romantice, puțin câte puțin, se va perfecționa tehnica de construcție a instrumentelor, astfel creându-se o paletă mai amplă de posibilități solistice (din pricina apariției artistului virtuos ca Chopin, Liszt sau Paganini) și orchestrale (se ajunge la un număr amplu de instrumente în orchestră, până la o mie de instrumente, de pildă la Mahler). Tot acum, se accentuează concretul național, piesele de gen și caracter individual, programatismul și gândirea abstractă a instrumentalismului pur, folosirea leit-motivelor și construcția formală ciclică - toate acestea duc spre o îmbogățire a expresiei și tehnicii muzicale, precum și la apariția a noi forme și genuri muzicale: simfonia romantică, concertul, poemul simfonic, rapsodia orchestrală, uvertura de concert.

Parametrii muzicali

Melodia: prezintă sub forma unor sonorități extrem de variate, aranjate în organizări sonore suple, elegante, lirice, cantabile, preferențial ascendente ce duc către ruperea tiparelor clasice și extinderea discursului melodic (prin repetabilitatea celulelor și a motivelor, prin augmentare sau diminuare și secvențarea muzicală); aducerea elementelor cu specific național și folcloric; ornamente și cromatisme.

Ritmul: se adaugă ritmurile specifice dansurilor naționale, măsuri mixte în ritmuri variate, ritmuri asimetrice eterogene, cu formule cu punct, cu sincope, contratimpî, anacruze etc.

Armonia: nu se modifică foarte mult structura armoniei clasice, dar există elemente de armonie romantică, caracteristice, cum ar fi: acordul de septimă, de nonă, de undecimă, de sextă adăugată, cu deschideri spre moduri antico-medievale, armonii arhaice franckiene etc.

Arhitecturi muzicale instrumentale: sporirea numărului temelor, amplificarea dezvoltărilor și accentuarea dramaturgiei simfonice duc la declanșarea unor noi forme, adevărate piese de gen sau de caracter, ca: studiu, capriciu, fantezie, tocată, bagatelă, humorescă ș.a. până la poemul simfonic, simfonia programatică, suita de tablouri etc.

Anumite genuri și forme muzicale iau amploare diferită decât cea a clasicilor, astfel:

- a) *Sonata*: cunoaște evoluție tematică (de la Schubert la grupurile tematice ale lui Mahler, Bruckner), diverse dezvoltări și reprize (de la dezvoltarea amplificată la sonată fără dezvoltare tip Cesar Franck); prezintă libertăți de structurare (sonată într-o singură parte la Franz Liszt și Cesar Franck, adică trei părți concentrate în una).
- b) *Muzica de cameră* (trioul, cvartetul, cvintetul, sextetul și octetul): lucrările au în general 4 părți, dar se ajunge și la genul de sonată în 5-6 părți (Gabriel Faure, P.I. Ceaikovski, Antonin Dvorak). Compozitorul care desăvârșește principiul ciclic este Cesar Franck.
- c) *Concertul*: acesta este genul preferat al romanticilor, căruia Chopin îi acordă pondere pianului; Brahms are tendința de simfonizare și de integrare a instrumentelor solistice în orchestră; Eduard Lalo scrie concert – simfonie (de pildă „Simfonia Spaniolă”); Cesar Franck compune concert- variațiuni („Variațiuni simfonice pentru pian și orchestră”).

Cadența la romantici, este de virtuoziitate maximă și de o importanță aparte în concert (forma de sonată).

d) *Simfonia*: e structurată pe schema clasică de 4 părți (Allegro, Andante/Adagio, Scherzo/Rondo și Allegro/Rondo- Sonată/ Temă cu variațiuni).

După „Simfonia IX” cu cor și orchestră de Beethoven, se va amplifica conceptul de integrare a vocilor în simfonie („Simfonia dramatică” de Hector Berlioz, „Simfonia cantată 2” de F. Mendelssohn-Bartholdy, „Simfonia celor o mie” de Gustave Mahler etc.)

e) *Poemul simfonic*: părintele său este Franz Liszt în lucrări ca: „Preludiile”, „Orfeu”, „Hamlet”, „Prometeu” (în total, 13 poeme programatice); poemul romanticilor are la bază un text literar, cu titlu sau e doar sugerat.

f) *Uvertura de concert sau uvertura simfonică*: are aspect de sine stătător la romantici, cu subiect literar la bază („Anul 1812” de Ceaikovski); uvertura romantică demonstrează virtuoziitate orchestrală.

g) *Rapsodia orchestrală*: dar și cea instrumentală, se prezintă sub forma caracterului popular și conține o varietate de teme succesive (exemplu Liszt: 19 rapsodii ungare, spaniole și Rapsodia Română, toate scrise pentru pian).

Alte genuri romantice sunt: *miniatura instrumentală* (studiu, intermezzo, preludiu, fantezie, noveletă, nocturnă, impromptu etc.) și *liedul instrumental* („Momente muzicale” de Franz Schubert; „Album pentru tineret” de Robert Schumann; „Carnavalul animalelor” de Saint Saens etc.).